

Arkusz źródeł: Krainy naftą i gazem płynące? Nowoczesność pod zaborami

Źródło A.

„Kurier Warszawski” 16(28) XII 1856, nr 341 – o pierwszych latarniach gazowych w Warszawie:

„Prześliczne, czyste i srebrzyste światło rozlewało tak mocny blask na około, że ponad ulicami, którymi przebiegały zapalone promienie gazu, najwyraźniejsza biła łuna, jakby od jakiego pożaru.”

Źródło B.

Tabela 1. Liczba latarni gazowych w Warszawie w wybranych latach

Rok	Uwagi	Warszawa lewobrzeżna	Warszawa-Praga
1856	Pierwsze latarnie w Warszawie	92	–
1857		728	–
1867	Pierwsze latarnie na Pradze	1154	75
1876		1653	168
1888	W latach 80. innowacje techniczne dały jaśniejsze światło	5445	462
1901	Od pocz. XX w. latarnie elektryczne w Warszawie	5869	677
1905	Największa ilość latarni gazowych w Warszawie	6430	2015
1913		6745	brak danych
1914	Wybuch pierwszej wojny światowej	3562	brak danych

Źródło: M. Barszcz, *Latarnie gazowe Warszawy*, „Zabytki Techniki” 2003, 1–2, s. 122–133.

Źródło C.

Janina Porazińska, *I w sto koni nie dogoni*, Warszawa 1976, s. 27–28.

„(...) Urodziłam się przy końcu ubiegłego wieku¹ w Lublinie. Mieliśmy tam dom w dzielnicy staromiejskiej przy ulicy Rybnej. Choć dzielnica była stara, nasz dom musiał pochodzić z nowszych czasów, bo bynajmniej nie było w nim widać oszczędności miejsca² (...) I pomyśleć, że przy projektowaniu tak ogromnego mieszkania – bo prawie każdy pokój był taki, że dorożka z koniem by w nim wykręciła – budowniczy nie znalazł miejsca na łazienkę! Zapewne ani mu to do głowy przyszło! Wymagania higieny, potrzeba świeżego powietrza podczas snu były to podówczas [=wtedy] nowinki, na które wzruszano ramionami. (...)

Oczywiście kanalizacji jeszcze w ówczesnym Lublinie nie było. Nocą jeździły po mieście beczkowszy Bergera i wypompowywały nieczystości z domów, napełniając przy tym ulicę straszliwym zapachem. Brudną wodę, pomyje itp. wylewało się do zlewu na ganku, skąd rynną ściekało to do rynsztoka biegnącego przez podwórze. Oczywiście rynsztoki również zatrwały powietrze. Ale jakoś nikogo to nie raziło.”

¹ Chodzi oczywiście o XIX wiek.

² Tu następuje dokładny opis wielopokojowego mieszkania.

Źródło D.

Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, t. V, Warszawa 1884, s. 509 n.
„Liczba samoistnych przedsiębiorców [we Lwowie] w r. 1884 (...) Architektów i budowniczych 34, (...) pokrywacze dachów 3 (...), konwisarz [rzemieślnik, którego materiałem jest miedź] 1, szklarzy 14, (...) naprawiacz rur gazowych 1. (...)”

Źródło E.

Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, t. VIII, s. 922.

„Po przedmieściach [Poznania] i na prawym brzegu Warty stały przeważnie domy drewniane o jednym piętrze pokryte słomą lub gontami [drewnianymi dachówkami]. Obecnie zanikły one, a w ich miejscu powstają kilkupiętrowe okazałe budynki zaopatrzone w wodociągi, łazienki, gaz.”

Źródło F. – współczesne opracowanie

Dzierżanowska B. (red.), *Gaz*, Polska Spółka Gazownicza, Warszawa 2017, s. 43.

„W latach 1895–1896 pojawia się na Podkarpaciu nowy ośrodek wydobywczy [ropy] – bogate złoża Schodnicy, Borysławia i Tustanowic (...). Centrum przemysłu naftowego przenosi się z (...) zachodniej Galicji do wschodnich rejonów Podkarpacia. Już w 1896 roku wydobycie ropy naftowej wzrasta tam do prawie 340 tys. ton, by w roku 1909 osiągnąć rekordowy poziom 2 mln 76 tys. ton, co pozwala Podkarpaciu zająć, po USA i Rosji, trzecie miejsce na świecie pod względem wielkości wydobycia.”

Źródło G.

Ze wspomnień budowniczego gazociągu (za: <https://dziennikpolski24.pl/tarnow-w-swietle-lamp-gazowych/ar/2827982>).

„Nad gamami dźwięków panował ciągły syk-świs acetylenowych palników. Na przestrzeni co najmniej kilometra ciągnął się ruchliwy, podwójny korowód postaci z narzędziami w obu rękach, opukując, przymierzając, klejąc stalowy kadłub, łącząc coraz nowe człony i nowe. Miało się wrażenie, że grupa znachorów czyni doświadczenia i czarne praktyki nad przedpotopowym stworzeniem. Jacek znalazł się w awangardzie, przygotowującej drogę przed postępującym majestatem żelaznym (...). leżące rury (...) ustawiali odpowiednio, przysuwali i rozsuwali wedle potrzeby. Tuż za nimi następował spawacz, tak zwany »hefciarz« z dwoma aparatami i dwoma pomocnikami i tak dopasowane rury spawał w trzech miejscach po centymetrze, tak by się razem trzymały i nie rozlatywały (...). Po nim dopiero szli inni spawacze i spawali całkowicie, znacząc każdą spawkę swoimi literami. Było ich pięciu, a pomocników podwójnie tyle (...)”

Źródło H. – opracowanie statystyczne

Uwagi: 1877 na całym Śląsku gazownie istniały w 53 miastach. W zaborze pruskim (prowincje Prusy Zachodnie i Poznań) w 1877 roku było 16 gazowni, wkrótce jednak więcej. W 1913 w Królestwie Polskim istniało tylko 7 gazowni, w zaborze austriackim 14. W 1914 roku 1 gazownia przypadała w zaborze pruskim na ok. 40 tys. mieszkańców, w Galicji na 700 tys., a w Królestwie Polskim na 1700 tys. mieszkańców!

Pierwsze gazownie i inna infrastruktura w miastach XIX w. na dzisiejszych ziemiach polskich

Rok	Gazownie	Inne sieci (wybór)	przynależność polityczna
1847 – 1858	Wrocław, Wałbrzych, Głogów, Legnica, Jelenia Góra	Na Dolnym Śląsku powszechne wodociągi, kanalizacje i elektrownie	Dolny Śląsk należący do Prus → Niemiec (uwaga: to nie są ziemie zaborów – Dolny Śląsk odpadł od Polski w XIII/XIV wieku)
1852	Gdańsk	1867 wodociąg 1869 kanalizacja 1896 elektrownia	Prusy → Niemcy
1854	Poznań	1866 wodociąg 1895 elektrownia przed 1900 kanalizacja	Prusy → Niemcy
1856	Warszawa	1855 wodociąg 1881 kanalizacja 1879/1903 elektrownie	Rosja (Królestwo Polskie)
1857	Kraków	1894 elektrownia 1901 nowy wodociąg	Austria (Galicja)
1857	Rawicz		Prusy → Niemcy
1858	Lwów	1893 elektrownia 1901 nowy wodociąg	Austria (Galicja)
1859	Toruń	1896 elektrownia	Prusy → Niemcy
1859	Elbląg	1870 wodociąg 1895 elektrownia	Prusy → Niemcy
1859	Racibórz		Prusy → Niemcy
1860	Bydgoszcz	1896 elektrownia przed 1900 kanalizacja 1900 wodociąg	Prusy → Niemcy
1861	Bielsko	1893 elektrownia	Austria (Śląsk Cieszyński)
1863	Katowice, Opole		Śląsk (nie zabory), Prusy → Niemcy
1864	Leszno		Prusy → Niemcy
1865	Grudziądz	1894 elektrownia	Prusy → Niemcy
1865	Krotoszyn		Prusy → Niemcy
1865	Rybnik		Prusy → Niemcy
1865	Tarnowskie Góry	1832 wodociąg	Śląsk (nie zabory), Prusy → Niemcy
1866	Tczew	1899 elektrownia	Prusy → Niemcy
1867	Chełmno	1842 wodociąg	Rosja (Królestwo Polskie)
1867	Chojnice		Prusy → Niemcy
1867	Mikołów		Śląsk (nie zabory), Prusy → Niemcy
1868	Łódź		Rosja (Królestwo Polskie)
1868	Ostrów Wielkopolski		Prusy → Niemcy

Źródło: opracowanie na podstawie: *Historia polski w liczbach. Materialne warunki życia ludności*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 1998, s. 110–113.